

תוכן העניינים

3-5

ברכות

6-37

צמחי בר

פרחים

אדומים - כלנית מצויה, נורית אסיה, פרג אגסני

ורודים - נזמית לופתת, חלמית מצויה, עכנאי יהודה, חבלבל השיח, חוטמית זיפנית

סגולים - מקור החסידה הגדול, צהרון מצוי, אירוס הגלבווע, אלקנה סמורה, ברקן סורי, גדילן מצוי

כחולים - מרגנית השדה, תורמוס ההרים, לשון הפר

צהובים - סביון אביבי, חרדל השדה, חרצית עטורה, עכובית הגלגל, כלך מצוי, בוצין מפורץ

לבנים - בצלציה ארצישראלית, עירית גדולה, מרווה ריחנית, קדד פיינברון, עדעד המדבר, גזר קיפח, צלף קוצני

עצים - שיחים - רותם המדבר, שיזף מצוי

38-51

חיות בר

יונקים - צבי ארץ ישראלי

זוחלים - צב יבשה מצוי

עופות - דרור הבית

חרקים - דבורת הדבש, נמלת קציר שחורה, דובון הקורים, לבנין משויש, אדמון מצויר, רכנף העירית, מושיית השבע, נחושתית הקוצים, רברגל שחור, חלזון השדה, עקרב שחור יהודה.

52

ביבליוגרפיה

בשנת הלימודים תשע"ד התקיימה בגני הילדים בבקעת הירדן תוכנית חינוכית בנושא שימור המגוון הביולוגי והטבע העירוני. במהלך השנה יצאו ילדי הגנים בליווי הגננות לחצר הגן ולשטח בר סמוך לגן וחקרו את צמחי הבר וחיות הבר המצויים שם במטרה לגלות את מגוון המינים המקומי.

מהו מגוון מינים?

מתאר את המגוון של היצורים החיים על פני כדור הארץ (צמחים ובעלי חיים). בעקבות תהליך של צמצום השטחים הפתוחים ופגיעה בבתי הגידול, כתוצאה מגידול באוכלוסיית כדור הארץ ומעלייה ברמת החיים, קיים איום מתמיד על המגוון הביולוגי.

מהו טבע עירוני?

פשוטו כמשמעו: "טבע" - צמחי בר וחיות בר שצומחים וחיים בתוך העיר, ששבו אליה או שנשארו בה למרות הפגיעה של הפיתוח האורבני. חשוב להכיר כי מתקיימות מערכות אקולוגיות בתוך העיר ולשמר אותן בכדי לשמר את המגוון הביולוגי לדורות הבאים ובכדי שאנו נוכל ליהנות מטבע בהישג יד.

כיצד נגלה את המגוון הביולוגי ונשמר את הטבע ביישוב?

כלי מחקר מספר אחת הוא העיניים - לפקוח עיניים ולחפש צמחי בר וחיות בר: נמלה בבית, עכביש על הקיר, פרח בר, ציפור שעפה בשמיים ועוד. בכדי להיטיב את הראיה ולראות גם פרטים קטנים נעזרנו במגדלת ומשקפת. כדי לראות את בע"ח הקטנים מקרוב ניתן ללכוד אותם בעדינות (רק בע"ח שלא מהווים סכנה) בכלי שקוף עם מעבר לחמצן, להתבונן, לחקור, לצלם ואז לשחרר. מדריך להגדרת הממצא (פרחים, עצים, חרקים, ציפורים, יונקים ועוד...) כדי לקרוא לו בשם ולגלות מה יש ביישוב. בפעילות זו אנו מלמדים את הילדים לחקור בעזרת התבוננות, שאילת שאלות וחיפוש תשובות וכמובן נותנים להם לחוש פליאה נוכח יופי הבריאה. את הממצאים מומלץ לפרסם ביישוב כדי להעלות את המודעות של התושבים לקיים וכמובן לעודד את הילדים והקהילה לשמור על החי והצומח. חשוב לציין כי ריסוס צמחיית בר מזיקה מאוד ומוטב לפני הקיץ לקצוץ את צמחיית הבר בחרמש (לאחר הפריחה והבשלת הפרי לזרע).

עשה ואל תעשה:

- עשה - שימוש באמצעי הגנה: נעליים, כובע, מים.
- לא תעשה - אין לתת לילדים להרים אבנים.
- לא תעשה - אין לקטוף פרחים
- עשה - ניתן לאסוף מעט זרעים וליצור בנק זרעים שנזרע לקראת השנה הבאה.
- לא תעשה - פגיעה בבע"ח
- לא תעשה - יש להיזהר מבע"ח שיכולים להוות סכנה כמו: נחש, עקרב, נדל ארסי ועוד...
- עשה - לפתוח את העיניים ולהתפלל מהגילויים.

בהצלחה!

שלוח נוח, רכזת חינוך וקהילה, איגוד ערים לאיכות הסביבה שומרון

מיזם מבורך של המשרד להגנת הסביבה אפשר לילדי גני הבקעה להתוודע בפעילות מעמיקה ומקיפה למגוון המינים המצויים בסביבתם הקרובה. להתוודע, להכיר ולדאוג כיצד לשמרם.

אנו שמחים על הזדמנות זו, כי לעיתים הכול נראה מובן מאליו: הילדים גרים "בטבע" ונדמה לנו שהם חשופים ומכירים היטב את סביבתם.

מהעבודה עם הילדים מתברר שלא כך פני הדברים, ולאט לאט התגלה עולם שלם של צמחים ובעלי חיים. בעבודה תהליכית הילדים נחשפו לחילופי העונות ולשינויים בטבע.

ומה יותר מעבודת חקר מתועדת זו כדי להבין מה היא למידה משמעותית בגן הילדים.

תודה מיוחדת לגננת המובילה שירי זוהר אשר בכל שנות עבודתה בגנים חשפה את הילדים לעולם הטבע והקיימות, והשנה, בזכות פעילות זו, העבירה את הידע הרב שלה לכלל הגנים בהדרכתה המקצועית.

תודה לגננות ולילדים ששיתפו פעולה ולימדו אותנו פרק חשוב בנושא הקיימות.

בברכה,

נאווה כהן הלל, מנהלת מחלקת חינוך בקעת-הירדן

בנות יקרות

נפלה בחלקי הזכות להוביל ולהדריך פרויקט שמטרתו הגדולה- חיבור גני הילדים בבקעה לטבע הסובב אותנו. נושא זה היה תמיד יקר לליבי וכשפנתה אלי נאוה הלל להוביל אותו הסכמתי בשמחה.

התחלנו השנה תהליך של הכרות עם הסביבה הקרובה לנו, והתחברות ליצורים החיים: פרחי הבר וחיות הבר, מתוך כוונה לעורר בילדים פליאה מהטבע.

תודה לכולכן על שיתוף הפעולה, וההתגייסות לפרויקט. כל אחת התחברה לפרויקט ממקום הקרוב לליבה, אחת כי היא ממש אוהבת את הטבע, שניה כי היא יודעת שזה טוב לילדים, שלישית-דרך יצירות אומנות, רביעית- לקידום האוריינות והכנת מגדירים. אבל בסופו של דבר, אצל כולכן הטבע הסובב אותנו הגיע ממש למרכז העשייה, ונכח כל יום בטיול וגם בגן. בכל גני הפרויקט בבקעה יודעים השנה: לפתוח מגדיר ולנסות לזהות את הצמח במדויק, לחקור ולתצפת על חיה בטבע, לעקוב אחר התנהגותה בטרריום עם מגדלת, למדוד את אורכה-עם סרט מדידה ועוד ועוד.

מה נשאר לי לאחל לכולנו: שנדע לשמור על הדבר היקר הזה – העולם שלנו- ונעביר זאת לילדנו ולילדי הגן.

במדרש קהלת נאמר:

”בשעה שברא הקדוש ברוך הוא את אדם הראשון, נטלו והחזירו על כל אילני גן עדן, ואמר לו: ראה מעשי כמה נאים ומשובחין הן, וכל מה שבראתי, בשבילך בראתי, תן דעתך שלא תקלקל ותחריב את עולמי, שאם קלקלת אין מי שיתקן אחריך”
(קהלת רבה, פרשה ז', י"ג).

ואני מסמנת לכולנו את היעד הבא : הפיכת גני הבקעה- לגנים ירוקים !

זהר שירי - גננת מובילה ממ"ט, מדריכת פרויקט מגוון המינים בבקעה

כלנית מצויה

משפחה - נוריתיים

צבע הפריחה - אדום

הפרח - קוטר כ- 5-7 ס"מ

מס' עלי כותרת - 5-6

בית גידול - בתות,
שדות נטושים

צורת חיים - רב שנתי

עונת פריחה - דצמבר-מרץ

זהו עשבוני בעל בצל או פקעת שכיח מאוד בארץ, עם פרח בולט ויפה. זה אולי הפרח הישראלי בהא הידיעה! כלנית פורחת

בעיצומו של חורף, פרח בודד פורח ימים אחדים. ברוב שטח תפוצתה גדלה רק הכלנית האדומה, ורק בצפון יש כלניות בכל הצבעים. הכלנית היא הראשונה הפורחת, מבין הפרחים האדומים. הפקעת עגולה וקטנה, טמונה לא-עמוק באדמה, ישר ממנה יוצאים העלים והפרחים, הבוקעים את האדמה בכיפוף כעין ברך, והיא נושאת פרח בודד בלבד.

עלי הכותרת גדולים, דקים, צבעוניים. מספרם אינו קבוע, לרוב 5-6. במרכז הפרח מאות אבקנים שצבעם כהה, כחול מתכתי. ההאבקה נעשית על-ידי חיפושיות, דבורי-דבש, זבובים וגם האבקת-רוח.

הידעת ?

באמצע המאה העשרים הלכו אוכלוסיות הכלנית בארץ והדלדלו בגלל קטיפה ועקירה, שילוב של חינוך, חקיקה ואכיפה - הצילו את הכלנית. והיא נבחרה ב 2003 לפרח הלאומי של ישראל. פרחי הכלנית מבצעים תנועות מיוחדות. תנועה של פתיחה וסגירה של הפרח בהתאם לתנאי מזג האוויר, הוא נפתח בבוקר ונסגר בערב או בסגריר או בקור. ותנועה של הטיית הפרח כלפי השמש.

פינת הלשון העברית: השם העברי כלנית מצביע על יופיו של הפרח המתקשט ככלה.

נורית אסיה

משפחה - נוריתיים

צבע פריחה - אדום

הפרח קוטר כ- 4-5 ס"מ

מס' עלי כותרת - 5-8

בית גידול - בתות ושדות בור.

צורת חיים - רב שנתי

עונת פריחה - מרץ-אפריל

פרח אדום גדול, אחד "האדומים" הבולטים בנוף הארץ. צמח עשבוני זקוף, גובהו 25 ס"מ. שכיח מאוד ובולט בנוף בזכות פרחיו הגדולים, צבעם הזועק והברק המיוחד שלהם.

זהו גיאופיט, איבר-האגירה שלו הוא ציצת-שורשים שטחית, המתחלפת כל שנה. מתוכה עולה גבעול שער ועליו 1-5 פרחים, שכל אחד מהם פורח ימים אחדים. רוב העלים מרוכזים בבסיס הצמח.

פורח באביב, בראש הגבעול נפתח פרח גדול דמוי קערה, ובמרכזו גוש גדול של אבקנים שחורים. עלי הכותרת מבריקים בברק מתכתי עז. הברק של עלי הכותרת וקיומם של עלי הגביע מבדילים את הנורית ממינים אדומים אחרים, כגון פרג, כלנית, צבעוני. ההאבקה נעשית בעיקרה על-ידי פרחיות (חיפושיות, זבליות-פרחים מהסוג אמפיקומה), האוכלות מן האבקה השופעת. הפרחית רואה צבע אדום ונמשכת אליו.

נזמית לופתת

משפחה – שפתניים

צבע הפריחה – ורוד-סגול

הפרח באורך 2-3 ס"מ

מס' עלי כותרת – מאוחה

בית גידול – שדות, שטחים עזובים,
בצידי הדרכים

צורת חיים – חד שנתי

עונת פריחה - דצמבר-אפריל

צמח מצוי, עשבוני נמוך, גובהו 15-5 ס"מ. העלים העליונים של התפרחת נושאים שני סוגים של ניצני פרחים: שאינם נפתחים, וחלה בהם האבקה חבויה. ופרחים הנפתחים לרווחה, וחלה בהם האבקה הדדית.

לפרחים- יש צינור כותרת ארוך ודק, הבולט מעל דור הגביעים והעלים. השפה העליונה של הכותרת קמורה וקצרה, והשפה התחתונה של הכותרת בולטת ועליה כתמים סגולים. הפרח מואבק על-ידי דבורים קטנות ודבורי-דבש.

הידעת ?

הנזמית היא בין הפרחים המקדימים לפרוח בחורף.

פינת הלשון העברית - הפרחים דומים לנזמים- טבעת שעונדים על האף. ומכאן השם "נזמית". בחלק העליון של הגבעול העלים לופתים את הגבעול, ומכאן השם "לופתת".

חלמית מצויה

משפחה – חלמיתיים

צבע הפריחה – ורוד

הפרח קוטר כ- 2.5 ס"מ

מס' עלי כותרת – 5

בית גידול – אשפתות, גינות וצידי-דרכים.

צורת חיים – חד שנתי

עונת פריחה - פברואר-יוני

זהו צמח חד-שנתי מסועף. העלים והפרי אכילים, חיים או מבושלים, העלים עשירים במיוחד בויטמין A. הפרי נראה כעוגה פרוסה לפרוסות, ובמרכזה חרוט בולט. גם הוא אכיל.

חלמית מצויה היא צמח חובב חנקן, והיא שכיחה, ואף שולטת בכתמים, בבת-גידול מושפעי-אדם: אשפתות, גינות וצידי-דרכים. היא נפוצה בכל חלקי צפון הארץ ומרכזה.

ברפואה העממית היא משמשת לחבישת פצעים, הורדת נפיחות, כטיפול לעיניים – בדומה לשימוש בחלמית גדולה.

הידעת ?

הצמח התפרסם כאשר שימש העשרה למזון הדל של תושבי ירושלים היהודית בהיותה במצור במלחמת העצמאות.

פינת הלשון העברית - שם הסוג בעברית מלשון לחם בחילוף אותיות, וגם בערבית חוביזה, מלשון חובז, שמשמעו לחם.

עכנאי יהודה

משפחה - זיפניים

צבע פריחה – ורוד-אדום-כחלחל

הפרח – קוטר כ- 2 ס"מ

מס' עלי כותרת - מאוחה

בית גידול – בתות, שדות בור, צידי דרכים
ושטחים עזובים.

צורת חיים - חד-שנתי

עונת פריחה – מרץ-אפריל

עכנאי יהודה הוא צמח עשבוני חד-שנתי לביד ומאפיר, מכוסה כולו זיפים. הוא מתנשא לגובה של עד 50 ס"מ.

הגבעולים זקופים, מתעקלים רק בקצה כשבלול או כזנב עקרב.

עלי הכותרת מאוחים מעין שופר. העורקים בכותרת מודגשים. לפני פתיחת הפרח צבע הכותרת סגול כחלחל ורוד, והוא משתנה עם ההזדקנות לצבע ארגמן. שינוי הצבע נובע מירידה ברמת החומציות של תאי הכותרת, מה שיכול לגרום לחרקים להבדיל בין פרחים זקנים ופרחים צעירים שעדיין לא האבקו.

פינת הלשון העברית – מקור שם הצמח **עכנאי** הוא בדמיון שבין מראה הפרח לבין פה פעור של **נחש (עכן)**, המודגש על-ידי צלקת העלי המפוצלת כלשון של נחש.

חוסמית זיפנית

משפחה – חלמיתיים

צבע – ורוד

הפרח קוטל כ- 7-10 ס"מ

מס' עלי כותרת - 5

בית גידול - בתות, שדות וצידי הדרכים

צורת חיים - רב שנתי

עונת פריחה - מאי-יולי

צמח מצוי עשבוני, בעל תפרחת אביבית גבוהה המגיעה עד גובה 2 מ'. בחורף צומחת שושנת עלים צמודה לקרקע, ממנה צומח באביב גבעול פריחה זקוף, מכוסה בשערות, בעל פרחים גדולים מאוד. הפרח סימטרי המושך את העניין ונראה ממרחק. אבקת הפרח דביקה. חרקים ובעיקר דבורים מבקרים את הפרח ונמרחים בגושי אבקה דביקה. זו תועבר באמצעות גוף החרק לפרח אחר ותקיים הפריה.

הידעת ?

ניתן לאכול את הפירות הצעירים, ולהכין מהפרחים ריבה.

חבלבל השיח

משפחה – חבלבליים

צבע פריחה – ורוד

הפרח – קוטר כ- 2 ס"מ

מס' עלי כותרת - מאוחה

בית גידול - בתות ספר יובשניות

צורת חיים - שיח ובן-שיח

עונת פריחה – אפריל-יולי

חבלבל השיח הוא בן שיח אשר מגיע לגובה עד 60 ס"מ. צורתו כדורית, ענפיו דקים וסבוכים בעלי אופי נוקשה. על הענפים שערות קצרות ומהודקות המשוות לשיח צבע מאפיר. בכל שנה בקיץ מתייבשים הענפים. הם מתחדשים בחורף לאחר רדת הגשמים. העלים פשוטים מאורכים מסורגים על הגבעול. עם בוא החמסינים נושרים רוב העלים והצמח נותר עם מעטים מהם. את תפקיד ההטמעה יבצעו הענפים.

בעונת הקיץ, השיח פורח בעשרות פרחים ורודים ובולטים דמויי משפך. פקעי הפריחה מאופיינים בפיתול עלי הכותרת אחד בשני ומזכירים גדילי חבל מפותל.

אלקנה סמורה

משפחה - זיפניים

צבע הפריחה – סגול-כחול

הפרח קוטר כ- 2-3 ס"מ

מס' עלי כותרת – מאוחה

בית גידול – קרקעות קלות

צורת חיים – עשבוני רב שנתי

עונת פריחה – פברואר-מאי

אלקנה סמורה היא בן-שיח עשבוני רב-שנתי, גובהו 15-30 ס"מ.

שערות לבנות זיפיות ומפוסקות מצויות ברוב חלקי הצמח. העלים מוארכים, מסורגים, יושבים על הגבעול.

הכותרת צבעה כחול, ההופך לוורוד לילך עם הזדקנות הפרח. הפרח דמוי מסמר. עלי-הכותרת מאוחים בבסיסם ומתפשקים בראשם. הגביע בן 5 אונות דמויות איזמל, והוא עוטף בפרי 4 אגוזיות (לעתים פחות). לכל אגוזית תוספת שומנית בבסיסה. גופי השומן נאכלים על-ידי נמלים, המפיצות בדרך זו את הזרעים.

הידעת ?

שם הצמח נגזר משמו הערבי אל חינה, בשל חומר הצבע האדום שהופק משורש הצמח, בדומה לחינה האמיתית, המופקת מהצמח כופר.

מקור חסידה גדול

משפחה – גרניים

צבע הפריחה - סגול בהיר

הפרח קוטר כ- 2.5-3 ס"מ

מס' עלי כותרת – 5

בית גידול – שדות בור ובתות.

צורת חיים – חד שנתי

עונת פריחה - פברואר-אפריל

צמח מצוי בעל שושנת עלים המשתרע על הקרקע, גובהו 15-20 ס"מ.

הפרח – משנה את כיוונו במשך היום לעבר השמש. בבוקר כל הפרחים נוטים לכיוון מזרח, ואחה"צ הם פונים לדרום מערב לעבר השמש השוקעת.

עלי הכותרת עדינים, והם נושרים עד מהרה. כל פרח פתוח רק שעות ספורות.

הפרי – ארוך ומחודד 10 ס"מ, ומזכיר ראש של חסידה בעלת מקור ארוך- ומכאן שם הצמח. כשהפרי בשל, המקור מסתלסל והזרעים נתקעים בקרקע ו"זורע" את עצמו, וכך הוא ניצל מסכנות שעל פני השטח כגון אכילה בפי נמלים.

מין נוסף – **מקור-חסידה חלמית**, הוא צמח חד-שנתי שכיח מאוד. גובהו עד 40 ס"מ. הוא ניכר בעליו המעוגלים, שכמעט ואינם מחולקים, העלים נאכלים, הטעם והמראה מזכירים עלי חלמית. יש לעליו שימוש ברפואה עממית.

אירוס הגלבוע

משפחה - אירסיים

צבע פריחה – סגול-ארגמן

הפרח – כ-10 ס"מ

מס' עלי כותרת - 3

בית גידול – סלעי גיר קשה ודולומיט

צורת חיים – רב שנתי

עונת פריחה - מרץ

צמח נדיר יחודי לישראל. גיאופיט, בעל עלים דמויי סרגל-חרב העוטפים זה את זה בבסיסם ומתנשאים לגובה של 30 ס"מ. העלים רעופים אחד בתוך השני ופחוסים. כל גבעול נושא פרח יחיד בקצהו. הפרח - גדול, ובנוי משישה עלי עטיף המסודרים בזוגות, כך שהם יוצרים שלוש יחידות האבקה מופרדות. כל יחידת האבקה בנויה : מעלה כותרת תחתון הנקרא שפית ועלה עליון הנקרא דגל.

שלושת החיצוניים פרושים כלפי מטה, ושלושת הפנימיים זקופים כדגלים. במרכז הצד הפנימי של עלי הכותרת החיצוניים יש פס בולט של שערות צהובות, דמוי זקנקן. הפרי- הוא הלקט גדול דמוי כדור בייסבול, אורכו 3-5 ס"מ והוא מכיל 80-20 זרעים חומים בעלי "פיטם" לבן שומני בראשם, הנמלים אוספות את הזרעים הכבדים לקניהם. רק זכרים של דבורים, באים אל פרחי האירוסים - נקבות הדבורים אינן מרשות לזכרים להיכנס לקן שלהם ואלה מחפשים בלילות ובזמן גשם מקום מסתור בפרחי האירוסים ומבלי דעת עוזרים גם להאבקתם.

הידעת ?

בבקעה הוא מופיע ב: חמדת, אום זוקא ובנחל פיראן. בגלבו פריחתו מושכת מטיילים רבים. אירוס הגלבו נכלל בקבוצה הנקראת: אירוס ההיכל. בזכות הפרחים הגדולים, צבעיהם וצורתם, נחשבים האירוסים בין הפרחים היפים בעולם הצמחים. ישנם בארצנו 8 מינים של אירוס היכל, כולם מוגנים על פי חוק וגדלים בעולם רק כאן, אצלנו. החברה להגנת הטבע בחרה בדגם "אירוס ההיכל" כסמל שלה. הוא מסמל גם מין מוגן על פי חוק או מין אדום שמרחפת עליו סכנת הכחדה.

צהרון מצוי

משפחה - איריסיים

צבע פריחה - סגול-ארגמן

הפרח - קוטר כ-3-4 ס"מ

מס' עלי כותרת - 6

בית גידול - בשדות בור, בתות, ערבות, מדבריות.

צורת חיים - רב-שנתי

עונת פריחה - פברואר-אפריל

צמח מצוי, נמוך, בעל פקעת, הנפוץ ביותר מכל מיני האיריס. העלים - צרים דמויי סרגל, מספרם 1-3, ואורכם 20 ס"מ. הפרח - כשהוא סגור הוא עטוף במתלה ירוק. בשעות הבוקר הוא סגור, ונפתח בבת אחת בשעות הצהריים, וקומל לעת ערב. לאורך הגבעול ערוכים 1-6 פרחים, הפורחים בזה אחר זה מלמעלה למטה, כל פרח יפרח יום אחרי קודמו. הפרח מזכיר מיד פרח טיפוסי של איריס, אך הוא שונה מעט. לפרח-עלי כותרת פנימיים - "הדגלים" הם אינם מפותחים. ושלושה עלי כותרת חיצוניים ובמרכזם כתם בהיר, ופס צהוב הנמשך אל הצופנים, ומתגוון בדגם של נקודות בצבע כחול-סגול. פס צהוב זה מטרתו כנראה להנחות חרקים אל מקום האבקה.

הידעת ?

פרח האיריס שימש כדגם עיטורי בישראל כבר בתקופת המקרא. לימים הוא מופיע גם בסמלי שושלות מלכי פרס והאיסלם, בסמלי מלכי צרפת ואנגליה בימי הביניים, וגם בסמל תנועת הצופים ובסמלה של החברה להגנת הטבע בישראל.

פינת הלשון העברית - הצמח נקרא צהרון וגם איריס אחה"צ - כי הוא מתבלט בתכונתו לפרוח בצהרים ולקמול לעת ערב. יש לו שם נוסף - אחיאירוס מצוי.

גדילן מצוי

משפחה - מורכבים

צבע פריחה – סגול ורדרד

הפרח – קוטר כ-5 ס"מ

מס' עלי כותרת - מאוחה

בית גידול – בצידי דרכים,
בשטחים עזובים.

צורת חיים - חד-שנתי

עונת פריחה - אפריל-מאי

צמח מצוי, אחד ממיני הקוצים הנפוצים ביותר בארץ. הוא מתנשא לגובה של 150 ס"מ ואף יותר. עלי השושנת בבסיס הצמח גדולים ושסועים. שפת העלה מסתיימת בקוצים דוקרניים. העלים הירוקים מוכתמים ברשת של עורקים לבנים מכסיפים.

ההאבקה נעשית – בעיקר ע"י דבורים. בראשית הקיץ כאשר זרעוני הגדילן בשלים, מתלהקות חוחרות רבות על קרקפות הצמח, ואוכלות את זרעוניו, ובכך עוזרות להפצתו.

ברפואה העממית משתמשים בעלים ובזרעים שלו.

הידעת ?

מהגבעולים הצעירים ומהעלים אפשר להכין סלט, מהעלים היבשים ניתן להכין חליטת משקה. גם מצעיית התפרחת נאכלת. מהזרעים הקלויים אפשר להכין משקה הדומה לקפה. במלחמת השחרור היה אחד מירקות המאכל החשובים, בירושלים הנצורה.

פינת הלשון העברית – "זרע אל קוצים": טרח לשווא, לחינם.

ברקן סורי

משפחה - מורכבים

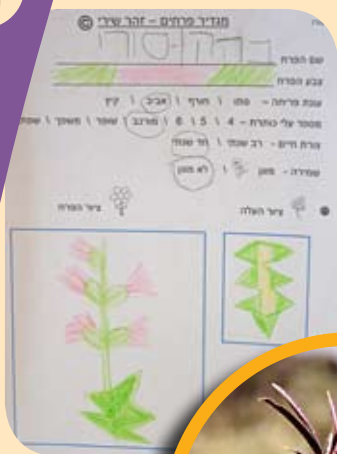
צבע הפריחה - סגול ורוד

הפרח קוטר כ- 3 ס"מ

בית גידול - בצדי דרכים,
בשולי שדות ובמעזבות.

צורת חיים - חד שנתי

עונת פריחה - מר - מאי

ברקן סורי הוא זקוף וגבוה מגיע עד מטר וחצי, אחד המינים השכיחים בארץ. גדל לעתים במרבדים צפופים המכסים שדות שלמים, במיוחד במרביץ בקר וצאן. הגבעול חלול מסתעף רק מעט, העלה גדול, מצויר בכתמים לבנים ובעורקים אדומים או לבנים, קוצני מעט בשוליו. פורח באביב ובראשית הקיץ בתפרחות גדולות, 2-3 קרקפות יחד בקבוצה. הוא נבדל מגדילן, בעלים המקיפים את התפרחת: בברקן יש מתחת לעלי המעטפת עלים קוצניים ארוכים מאוד (10-15 ס"מ), זקופים ומסתעפים, צבעם אדום, עם פס כסף לאורך מרכזם; בגדילן אין עלים כאלה, ועלי המעטפת קצרים יותר ואינם מסתעפים, קוציהן נוקשים, שוליהם הצדדיים כפופים אחורה. הזרע חום עם ציצית לבנה גדולה, והקרקפת הפורה נראית כפורחת בלבן. הזרעים חביבים על ציפורים, במיוחד על חוחיות.

צמח מאכל - ניתן לאכול את מצעית-התפרחת, הגבעול, והעלים בצעירותם, המשמשים במיוחד בסלט מתובל. הם מקובלים גם ברפואה עממית.

הצמח במקורות - השם קוץ נזכר במקרא כשם כללי לצמחים בעלי עלים דוקרניים. שמות הקוצים אשר מופיעים במקרא קשים לזיהוי. סביר להניח שאחד מן השמות: שמיר, שית, צנינים ועקרים מתייחס לאחד ממיני החורשף. ניכר שאבותינו הכירו את שמו המדויק של החורשף. יש המזהים את הקוץ המקראי עם צמח ששמו "קורטם" ויש המזהים אותו עם "ברקן" או עם "גדילן".

מרגנית השדה

משפחה – רקפתיים

צבע הפריחה – כחול

הפרח – קוטר כ- 1 ס"מ

מס' עלי כותרת – 5

בית גידול – בתות, שדות מעובדים, ושדות בור.

צורת חיים – חד שנתי

עונת הפריחה – ינואר-יולי

צמח עשבוני נמוך חד שנתי נפוץ ברוב אזורי הארץ, גובהו מגיע עד 20 ס"מ. הגבעול משתרע על הקרקע, העלים נגדיים, רחבים ומקיפים את הגבעול.

הפרחים דו-מיניים, נישאים על עוקץ ארוך ודק. הכותרת גלגלית, עלי הכותרת- צבעם כחול עמוק ובסיס הכותרת בהיר עם כתם אדמדם, ובמרכז הפרח נמצאים האבקנים.

הפרי – הוא הלקט הנפתח כאילו ע"י מכסה.

הזרעים- רבים וקטנים ונפוצים לכל עבר.

הידעת ?

נקרא בפיו הילדים "עין התכלת".

תורמוס ההרים

משפחה - פרפרניים

צבע פריחה - כחול

הפרח – אורך כ- 2 ס"מ

מס' עלי כותרת - 5

בית גידול - סלעי בזלת.

צורת חיים - חד שנתי

עונת פריחה - פברואר-אפריל

צמח עשבוני גבוה 40-80 ס"מ, פורח בגוני כחול חזקים, יפה כבודד ומרשים כמרבד בנוף. קל לזהות את התורמוס: עליו ופרחיו מסגירים אותו מיד. מתוך זרע גדול נובט בחורף צמח עם עלים מאוצבעים גדולים. אונות העלה מכוסות בצפיפות בשערות לבנות קצרות, צורתם מזכירה כף יד. העלים- מבצעים תנועות מעקב אחר השמש. בבוקר פונים העלים לשמש העולה במזרח, ובמשך היום משנים העלעלים את עמדתם בהתאם לתנועת השמש בשמיים, עד שלעת השקיעה הם פונים למערב. הפרחים- ערוכים בראש הגבעול בתפרחת רבת-פרחים (10-20), הנפתחים בזה אחר זה, התחתונים תחילה. הפרח- דו שפתי, בעל "סירה", ו"מפרשים", בכותרת ישנו כתם לבן ההופך לוורוד, לאחר שמתבצעת האבקה. פרי- מן הפרח מתפתחים תרמילים שעירים, עבים ודביקים ובהם 3-6 זרעים גדולים, התרמיל מזכיר פרי של פול. כשהתרמיל מבשיל הוא מתפקע, והזרעים נופלים לקרקע, ונובטים בעונה הבאה. הוא מואבק בשיטת "משחת השיניים" עם כל ביקור של חרק בפרח נלחץ החוצה גושיש קטן של אבקה מתוך סדק בראש הסירה. בביקור הבא יצא שוב גושיש נוסף, לאבק את החרק הנוסף.

הידעת ?

צמח זה רעיל, לכן בהמות לא נוגעות בו. מינים אחדים של תורמוס תורבתו למאכל. אוכלים את הזרעים, אחרי שנשלקו היטב פעם ופעמיים לניטרול הרעל שבהם, הזרע מכיל חלבון רב.

לשון-פר סמורה

משפחה - זיפניים

צבע הפריחה – כחול

הפרח – קוטר כ- 1 ס"מ

מס' עלי כותרת - מאוחה

בית גידול - שדות בור, בתות.

צורת חיים - רב-שנתי

עונת פריחה – אפריל-יולי

צמח עשבוני רב-שנתי גבוה המתנשא לגובה של 1 מטר ויותר, רוב חלקי הצמח מכוסים שערות זיפניות מלבינות דוקרניות. בחורף מצמיח הצמח שושנת עלים על פני הקרקע. העלים ארוכים, מעוגלים בראשם ומזכירים לשון פרה. שטח פני העלה מחוספס. באביב מצמיח הצמח כמה עמודי תפרחת גבוהים. הפרח דמוי מסמר סגור בקשקשים שעירים, שתפקידם למנוע מחרקים לא רצויים להיכנס, לעכב חרקים רצויים לצאת, ולמנוע התאדות הצוף.

דרכי הפצה – הנמלים אוספות את הפרי, ובכך מפיצות אותו. ברפואה העממית נעשה שימוש בעיקר בעלים ובשורש.

חרדל השדה

משפחה - מצליבים

צבע פריחה - צהוב

הפרח קוטר כ - 12 מ"מ

מס' עלי כותרת - 4

בית גידול - בשולי שדות ודרכים ובמרחבים פתוחים.

צורת חיים - חד שנתי

עונת פריחה - דצמבר-מאי

זהו צמח חד שנתי הנפוץ ברוב אזורי החבל הים תיכוני בארץ. אף שהוא נחשב עשב רע בשטחים מעובדים, הצבע הצהוב בוהק של כתמי פריחתו מעורר התפעלות.

זרעי חרדל נובטים לאחר הגשמים הראשונים, עמוד תפוח עולה לגובה של כ 50- ס"מ הפרחים ערוכים בתפוח דמוי אשכול. הפרח מכיל צוף רב והוא מושך אליו דבורים. על כן הוא נחשב כצמח צוף חשוב. הזרעים- מכילים שמני חרדל. הזרעים, התרמילים הטריים וגם הגבעול והתפוח אכילים, ולהם טעם עדין של חרדל. לצמח סגולות רפואיות.

הצמח במקורות - בספרות המשנה והתלמוד נזכר החרדל פעמים רבות, ומן הסתם היה מצוי לרוב ומוכר לכל תושבי הארץ. אבותינו הכירו שלושה מינים: החרדל הלבן, החרדל המצרי וחרדל השדה. מעמדו של החרדל היה של מאכל יוקרה. את החרדל גידלו כירק-מאכל, והיו נוהגים להשתמש בעיקר בראשי הגבעול ובעלים בבישול ובכבישה. זרעי החרדל שימשו "כמשקולת מידה".

מין נוסף - החרדל הלבן, הינו צמח דומה לו עד מאוד, גם הוא נפוץ ביותר, אך שונה - בכך שפירותיו מכוסים בשערות לבנות.

סביון אביבי

משפחה – מורכבים

צבע הפריחה – צהוב

הפרח קוטר כ – 2.5-3 ס"מ

מס' עלי כותרת – מאוחה

בית גידול – שדות בור, קרקעות מעובדות וביצידי הדרכים.

צורת חיים – חד שנתי

עונת פריחה – ינואר-מרץ

סביון אביבי הוא אחד הצמחים הנפוצים ביותר והבולטים בנוף הארץ למרות גודלו הזעיר. זהו צמח קטן, גובהו 20 ס"מ. הוא פורח בהמוניו במשך תקופה ארוכה וממלא בפריחתו את הנוף בכתמים נרחבים. לזכותו נזקף חלק נכבד מן "הגל הצהוב" יחד עם "צהובים" שכיחים נוספים ממשפחתו כניסנית וצפורני-חתול. השם "אביבי" מטעה, כי זה אחד הפרחים הראשונים המתחילים לפרוח עוד בעיצומו של חורף. ה"פרח" אינו אלא קרקפת המורכבת מעשרות פרחים: החיצוניים לשוניים, ארוכים, הפנימיים צינוריים, קצרים. לזרעונים המבשילים יש ציציות שערות לבנות. בעזרת ציציות אלה נפוצים הזרעים ברוח, ומגיעים במהירות לתפוס בית-גידול שהתפנה. בחושך ובגשם נגללים הפרחים הלשוניים אחורה, כלומר שהקרקפת נוהגת להיפך מכפי שנוהגים פרחים רבים: היא איננה נסגרת אלא דוקא נפרשת בסגריה. הפרח מואבק על-ידי זבובים ודבורים.

הסביון - מילים: אוין קיפניס

סב סב סב, יון יון יון, צ'א נאנד' בהחון.

בשדה, מלגש, חצר, אצל בית וגדר.

סב סב סב, יון יון יון, אם תוכל-תיספור מיליון!

סב סב סב, יון יון יון, ראש כל פרח-סב קטון.

ראש הצדק, קדקד-כדור, כסף שערות עטור.

סב סב סב, יון יון יון, על גיבאול שבה אישון.

פתח בא רוח קול, השערות עפות אל על.

עוף עוף עוף, פח פרח, כיונים מתוק שובק.

סב סבא אינן! עוף, עוף שנה להתראות!

פינת הלשון העברית - השם **סביון** מרמז על הציציות של הזרעים, שצבען כסוף כשערתויו של סב-סבא.

חרצית עטורה

משפחה – מורכבים

צבע הפריחה – צהוב

הפרח קוטר כ- 5 ס"מ

מס' עלי כותרת – מאוחה

בית גידול – שדות בור, אשפתות ובצידי הדרכים.

צורת חיים – חד שנתי

עונת פריחה – מרץ-מאי

צמח חד-שנתי גדול, נפוץ מאוד, גדל תכופות בריכוזים בשליטתו הבלעדית, פריחתו יוצרת מרבדים צפופים. הצמח מסועף, גובהו 70 ס"מ, וכולו מדיף ריח אופייני חזק.

הגבעולים חלולים, העלים קירחים, גזורים פעמיים לאונות דקות ומחודדות.

פורח באביב. בראש כל ענף נישא פרח גדול, המזכיר במבנהו את הסביון: מסביב טבעת של פרחים לשוניים צהובים, המעטרים את פרחי המרכז הצהובים הצינוריים.

ה"פרח" אינו אלא קרקפת בקוטר 5 ס"מ. לקראת ערב נוטים פרחי ההיקף של הקרקפת כלפי מטה. מכיוון שהפרחים גדולים יחסית לבני משפחתם, והם שכיחים מאוד, אפשר להשתמש בהם כמודל ללימוד.

פינת הלשון העברית- יש חושבים כי מקור השם חרצית מהמילה "חרוץ", שפירושו-זהב. שהרי החרצית צבעה זהוב ומזכיר את צבע הזהב.

פרח מוגן!

עכובית הגלגל

משפחה - מורכבים

צבע הקרקפת - צהוב

הפרח - קוטר כ 4-8 ס"מ

מס' עלי כותרת - מאוחה

בית גידול - שדות בור, בתות.

צורת חיים - עשבוני רב-שנתי

עונת פריחה - מרץ-מאי

הצמח עשבוני קשית, שמבנהו הכללי כדורי דליל, והוא נחשב לדוגמה קלאסית ל"צמח-גלגל".

הצמח מסועף. מתוך שורש רב-שנתי יוצאים עלים גדולים, הערוכים כשושנת בבסיס הצמח. העלים מפורצים, קוצניים בשוליהם, בראש כל ענף נישאת קרקפת מורכבת, שקוטרה 4-8 ס"מ, מוצאה מקבוצה של קרקפיות. לכל אחת עלי-מעטפת קוצניים, ובה 5-7 פרחים צינוריים בלבד, וגם מתוך אלה פורה רק פרח אחד. אבל פרח בודד זה גדול ומפותח!

הפרח מואבק על-ידי דבורים קטנות.

הידעת ?

צמח-גלגל הוא צמח שאחרי מותו מתגלגל ברוח כולו כיחידה אחת להפיץ את זרעיו. העלים והזרעים נאכלים, אבל עיקר הביקוש הוא לקרקפות, הנאכלות בצעירותן בדומה לקנרס (ארטישוק), וכן כשהן מבושלות עם בשר. הביקוש לקרקפות גדול, עד כדי כך שהצמח עמד בסכנת הכחדה והוכרז כצמח מוגן.

כלך מצוי

משפחה – סוככיים

צבע פריחה – צהוב

הפרח – קוטר כ-אורך 1-2 מ"מ,

התפרחת מגיעה לקוטר של 500 מ"מ.

מס' עלי כותרת – 5

בית גידול – שדות בור, שדות מרעה

צורת חיים – רב שנתי

עונת פריחה – מרץ-מאי

כלך מצוי הוא עשב רב-שנתי גבוה ובולט. השורש שיפודי, עבה וארוך, האוגר מזון משנה לשנה. בתחילת החורף הצמח מצמיח שושנת עלים גדולים מאוד, העלים גזורים פעמים רבות. באביב צומח מבין העלים עמוד-פריחה שגובהו מגיע ל-2 מ' ויותר. התפרחת מסתעפת לענפים צדדיים קטנים. הפרח הבודד גודלו 1-2 מ"מ, התפרחת מגיעה לקוטר של 500 מ"מ, מספר הסוככונים בסוכך 20-40. גבעול-הפריחה היבש נותר עומד משחיר ובולט בשטח במשך כל הקיץ, ולעיתים אף בחורף הבא. הגבעול עבה, חלול, קל-משקל, אינו חזק כפי שהוא נראה. פנים הגבעול עשוי חומר שעמי. אוורירי, והוא משמש תכופות מעון ומפלט לחרקים שונים.

הידעת ?

מן התפרחות מפיקים שרף המשמש תרופה עממית. הצמח רעיל, לכן אינו נאכל על-ידי יונקים, והוא מתרבה ומשגשג בשדות מרעה, כי הבהמות אוכלות את זולתו, והוא נותר ללא תחרות. אבל על שורשי הכלך שכיחה פטריה ענקית, אוזנית הכלך, טובה למאכל אדם.

בוצין מפורץ

משפחה - לועניתיים

צבע הקרקפת - צהוב

הפרח - קוטר כ 2.5 ס"מ

מס' עלי כותרת- 5

בית גידול - גדל כמעט בכל אזורי הארץ

צורת חיים - עשבוני דו-שנתי

עונת פריחה - אפריל-אוקטובר

בוצין מפורץ הוא צמח-פלא: משנפגע הפרח, הוא מגיב בהשרה פתאומית של הכותרת כולה. אחרי 30 שניות פתאום נושרת הכותרת בתנופה. אורך חיי הפרח הבודד הוא פחות מיממה. גובהו עשוי להגיע עד 1.5 מ'. בשנתו הראשונה הוא מוציא רק עלים בשושנת, והם ירוקים במשך כל הקיץ. בשנתו השניה הוא מעלה עמוד-תפרחת מסועף כמנורה. בוצין מפורץ פורח באביב ובקיץ, לבוצין פרח צהוב גדול עם כותרת גלגלית ו-5 עלי-כותרת פרושים כמעט סימטריים. אין צוף, הפרח מואבק על-ידי דבורים אוספות-אבקה. שכח מאוד, ותפוצתו רחבה ביותר.

הידעת ?

בימי קדם היו מכינים מעלי הבוצין היבשים פתילות להדלקת מנורות השמן. עלי הצמח השעירים עלולים לגרום לדלקות ואף לעיוורון (מכאן השם הערבי עוורון). זרעי הצמח אף הם רעילים.

רגע של עברית - בוצין משמעו נר (בארמית), והשם מדמה את הפרח הצהוב, הנישא על גבעול זקוף, לשלהבת נר, וצורת התפרחת מזכירה מנורה. יש אומרים כי צורת המנורה שהייתה במשכן ובבית המקדש, ונאמר עליה "כפתור ופרח, כפתור"... דומה למבנה הבוצין.

עירית גדולה

משפחה - עיריתיים

צבע הפריחה – לבן-בז-ורדרד

הפרח – קוטר כ- 2.5 ס"מ

מס' עלי כותרת - 6

בית גידול – בתות, שדות בור, ושטחים פתוחים.

צורת חיים - רב-שנתי

עונת פריחה – ינואר-אפריל

זהו גיאופיט גדול, שכיח מאוד נפוץ בכל אזורי הארץ פרט לדרום הרחוק. הצמח זקוף, עליו מרוכזים כשושנת בבסיסו וגבעולו היחיד חסר עלים, נושא תפרחת מסועפת. בקרקע טמון איבר-אגירה בצורת ציצת-שורשים מעובים כאצבעות. עלי העירית אינם נאכלים כמעט על-ידי צאן ובקר, בזכות שילוב בין חומרי-רעל יחד עם מחטים מיקרוסקופיות חדות שבתאיהם. מחטים כאלו ניתן למצוא גם בעלי חצב וצמחים נוספים. ולכן משתלטת על שטחים עשבוניים הסובלים מרעיית-יתר. אך יש לפחות חרק אחד שהתמחה באכילת עלי העירית. זהו פשפש, התוחב את חדקו לתוך תאי העלה נטולי המחטים ומוצץ את לשדם, שמו רכנף העירית. ברפואה העממית משמשים שורשי הצמח להסרת יבלות.

הידעת ?

ילדים אוהבים למצוץ ולאכול מפרחי העירית, וליהנות מהצוף שבהם. גם דבורים. החוקר הישראלי אפרים הראובני קובע כי קדמונינו קראו לצמח זה יבלית, והיא נזכרה במקורותינו כמקור לדבק, ששימש כחומר לאיטום כדי-יין, יש המכנים משורשי העירית דבק עד היום, במיוחד לסוליות-נעליים.

בצלציה ארצישראלית

משפחה – סתוניתיים

צבע הפריחה – לבן

הפרח קוטר כ 10 ס"מ

מס' עלי כותרת – 6

בית גידול – במדבר ובספר מדבר

צורת חיים – חד שנתי

עונת פריחה – דצמבר-פברואר

זהו פרח יפה וחינני אך צנוע, צמוד לקרקע, מ"פרחי הגחון", שרק במבט מקרוב, בכריעה או בשכיבה על הגחון, אפשר לעמוד (לכרוע) על מלוא חינו. זהו גיאופיט נמוך, גובהו 5 ס"מ, פקעתו חד-שנתית, עטופה בקליפות חומות. מתוכה עולים 6-10 עלים אזמליים קצרים ערוכים בשושנת, ובמרכזם יושבת קבוצת פרחים צפופים.

פורח בראשית החורף, בעונה שמעטים המינים המעזים לפרוח. הפרח אופייני למשפחתו: 6 עלי-עטיף; 6 אבקנים; אך בשונה מרוב בני משפחתו יש לו 3 עמודי עלי (רק הסתונית דומה לו בכך, ולכל יתר בני משפחת השושניים יש רק עמוד עלי בודד). עלי העטיף שלו צבעם לבן עכור, ועליהם שרטוט עדין של קווי-אורך ארגמניים.

הידעת ?

זהו מין אנדמי. אנדמי פירושו – מצוי רק באזור מסוים ומגבל בתפוצתו לאזור זה.

מרווה ריחנית

משפחה – שפתניים

צבע הפריחה – קרם

הפרח קוטר כ – 2 ס"מ

מס' עלי כותרת – מאוחה

בית גידול – בבתות-סָפָר

צורת חיים – שיח ירוק עד

עונת פריחה – פברואר-מאי

זהו צמח בעל ריח חריף. מסועף ומעוגל, בקוטר 70 ס"מ. הפריחה שלו שופעת באביב, הצמח מכוסה בצפיפות במאות פרחים, והוא זועק למרחוק. הגבעול מרובע, מכוסה בשערות זקופות. העלה משולש, מאפיר, עוטה כיסוי צפוף, פניו מקומטים. על הגבעולים הצעירים והעלים יש שערות בלוטיות. העלים התחתונים ביציים, גדולים. העליונים קטנים, משולשים. המאביק הטיפוסי הוא דבורים גדולות ובינוניות.

מין נוסף – מרווה דגולה – זהו צמח מצוי חד שנתי, גובהו 15 ס"מ. צבע השפה העליונה של הכותרת סגול. היא מניפה דגל-פרסומת, להודיע לחרקים המאביקים כי הנה היא קיימת ומצפה לביקורים ומבטיחה גמול נאות. המרווה הדגולה מאכלסת כתמי-קרקע רצופים, ויוצרת מרבדים סגולים נהדרים. תפוחתה נישאת בראש הגבעול, והיא מחולקת לשנים: בבסיסה יוצאים פרחים "רגילים", אופייניים לסוג צנועים למראה, צבעם לבנבן עם שוליים סגולים, ובבסיסו של כל פרח יושב עלה ירוק; מעליהם מתנוססים פרחים שאינם אלא שלטים פרסומיים בצבע סגול עז.

הידעת ?

ברפואה העממית מייחסים למרווה הריחנית שפע של סגולות. מתאים לתיבול תה, אולם רק בכמות זעירה (רבע עלה לכוס), כי בושמו כה שתלשני. **העפצים** המתפתחים על המרווה הריחנית אכילים בצעירותם ואף טעימים מאוד – לקלף ולנגוס.

רגע של עברית – משפחת הראובני דורשים את שמו מרווה – מוריה, מתוך השערה כי תפוחתה של המרווה שימשה השראה ודגם לעיצוב מנורת בית-המקדש.
העפצים-זוהי תפיחה או גידול על הצמח כתוצאה מעקיצת חרק.

קדד פינברון

משפחה – קטניות

צבע פריחה – צהוב בהיר

מס' עלי כותרת – 5

בית גידול – שדות, בתות-סָפָר, ערבות.

צורת חיים – רב שנתי

עונת פריחה – מרץ-מאי

הוא צמח זקוף וגבוה. קדד הוא סוג ענק של קטניות עם פרחים פרפרניים ועלה מנוצה למספר גדול של זוגות-עלעלים. אין קנוקנת בקצה העלה, ובכך קל להבדיל בין קדד לבין בקיה.

בולטת תופעה, שהיא שכיחה במינים רבים של קדד: הפרחים גדולים ואינם בראש הצמח אלא כביכול מתחבאים: הם יושבים בחיק עלים או נישאים על גבעולים קצרים למדי בחלקו התחתון של הצמח. למרות זאת הם הומים ממאביקים.

העלה מנוצה לעלעלים רבים, מכחילים, מקופלים לאורך העורק הראשי. הפרי קצר ורחב, ביצי מעוגל, שעיר, קוטרו 2 ס"מ, אורכו 3-4 ס"מ, והוא בולט מתוך הגביע.

הידעת ?

הסוג קדד הוא מתחרה רציני על התואר "הסוג עם מספר המינים הגדול ביותר" – מונים 2000 מיני קדד בעולם, גם בארץ הוא ראשון במספר מיניו: 55 מינים שונים.

המין קדד פינברון- כולל צמחים שנחשבו בעבר על 4 מינים שונים (קדד פינברון, קדד הגליל, קדד פוסט וקדד הגלעד), אחד מהם נקרא בזמנו על שם החוקרת הישראלית נעמי פיינברון.

צלף קוצני

משפחה – צלפיים

צבע הפריחה - לבן-ורדרד

הפרח – קוטר כ- 6-8 ס"מ

מס' עלי כותרת – 4

בית גידול – בין סלעי גיר, בין צוקים,
קירות של בתים.

צורת חיים – רב שנתי

עונת הפריחה - מאי-ספטמבר

צלף קוצני הוא שיח קוצני גדול (50 עד 200 ס"מ), מסתעף וסבוך. הענפים קשתיים, ענפים צעירים צבעם ארגמן. בבסיס כל עלה יוצא זוג קוצים מאונקלים, אכזריים. העלים ואף קצות-הענפים נושרים בחורף. העלים בשרניים עגולים ובראשם קוץ קטן, גונם ירוק או נוטה לארגמן. הפרחים בודדים, גדולים, ריחניים מאוד. עלי הכותרת ערוכים ב-2 זוגות, כנפי פרפר. הקדמיים נפרדים זה מזה בחלקם העליון, האחוריים צמודים זה לזה. הפרח נפתח בשעות אחרי הצהריים המאוחרות, נשאר פתוח 16-18 שעות, נסגר למחרת בצהריים. המאביקים הם גם דבורים שונות, וגם רפרפים ועשים, הפעילים בלילה. לאחר ההאבקה מתפתחת השחלה לפרי עסיסי מלפפוני עד אגסי, הנישא על עוקץ ארוך. הזרעים שחורים, מופצים על-ידי ציפורים ונמלים. כפתורי-פרחים, פירות צעירים, ענפים צעירים ועלים של צלף למיניו מוחמצים ונחשבים כתבלין משובח.

הצמח במקורות - אבותינו מנו את הצלף בין יצירי הבריאה המצליחים לשרוד גם בתנאים קשים, וככל שתנסה להיפטר מהם – לא תצליח להשמידם. אלה נקראים בלשון התלמוד בכינוי "עזין", "שלושה עזין הן: ישראל באומות, כלב בחיות ותרנגול בעופות. ויש אומרים אף עז בבהמה דקה, ויש אומרים אף **צלף באילנות**" (ביצה דף כ"ה עמוד ב'). היו מאבותינו שהיו מתפרנסים מאיסוף של כפתורי הפרחים ומכירתם - שם המקצוע היה "קפר".

עדעד המדבר

משפחה – עפריתיים

צבע הפריחה – לבן תכלכל (עלי הגביע)

הפרח – קוטר כ – 1 ס"מ

מס' עלי כותרת – 5

בית גידול – מדבר

צורת חיים – חד שנתי

עונת הפריחה – אפריל – אוגוסט

עדעד המדבר (לשעבר עדעד תכלכל) הוא צמח עם "פריחת אלמוות" צפופה בגוון תכול עדין. זהו חד-שנתי נמוך (גובהו 10–30 ס"מ), זקוף, מסועף. העלים ערוכים בשושנת בבסיס הגבעול. העלה מפורץ, אונותיו מעוגלות, האונה הקיצונית זיפנית. הגבעול – מכונף. כנפי הגבעול מתרחבות כלפי מעלה לכדי משולש. הפרט קצר-חיים. עדעד המדבר פורח בקיץ, פריחתו מפתיעה בעדינות צבעיה בלב המדבר: הגביע בולט בצבע תכלת נאה, לעתים לבן. הוא קירח, קרומי, בלתי נשיר. צבע הכותרת צהוב-קרם, ולה 5 אונות מעוגלות. היא בולטת לעין פחות מן הגביע, והיא נשירה.

הפרח – מפריש צוף דליל מוסתר עמוק, ורק פרפרים, שחדקם ארוך, מצליחים להגיע אליו ולהאביק תוך כדי כך את הפרחים. עדעד המדבר גדל בנחלים יבשים ובמדרונות אבניים בנופי מדבר וערבה, בבת-גידול מלוחים.

הידעת ?

פריחת אלמוות – השם עדעד ניתן לסוג זה בגלל פרחיו שאינם נובלים, כביכול חי הפרח לעדי-עד. "אשם" בכך בעיקר הגביע, שהוא צבעוני, קרומי ושאייר בעוד הכותרת נובלת ונושרת.

גזר קיפח - גזר הגינה

משפחה - סוככיים

צבע פריחה - לבן

הפרח - קוטר התפרחת כ- 25 ס"מ

מס' עלי כותרת - 5

בית גידול - שדות בור, צידי הדרכים.

צורת חיים - עשבוני דו-שנתי

עונת הפריחה - מאי - יולי

בולט מאוד בנוף של ראשית הקיץ, במיוחד בצדי דרכים. בשנה הראשונה הצמח מגדל שושנת עלים בלבד, ואוגר את מזונו בשורש שיפודי עמוק ועבה, שצורתו דומה לגזר התרבותי וצבעו לבן-צהוב. באביב של השנה השנייה עולה עמוד תפרחת זקוף ושעיר, המתנשא לגובה של עד 2 מ'. במרכז הסוכך מתנוססת קבוצת פרחים עקרים, שחומים או סגולים, הנראים כחיפושית או זבוב, והם מושכים חרקים לנחות על הסוכך. מדיף ריח אופייני של גזר. הצמח מושך אליו חרקים רבים: זבובים, צרעות וחיפושיות, המאביקים את הפרח. לשורש הצמח יש שימוש ברפואה העממית.

מפי הטף: נקרא לו: "עין הזבוב", "מסדר החרקים" [ילדי גן זית]

הידעת ?

זהו צמח בר, שהוא אבי הגזר התרבותי, נקרא גם גזר הגינה.

פינת הלשון העברית - השם קיפח משמעו דק וגבוה.

רותם המדבר

משפחה - פרפרניים (קטניות)

צבע פריחה - לבן

הפרח - קוטר כ- 1 ס"מ

הפרי - תרמיל חד-זרעי

בית גידול - בנגב, במדבר ובחולות.

צורת חיים - רב שנתי

עונת פריחה - ינואר - אפריל

שיח מדברי מצוי, קומתו יכולה להגיע עד 2 מטר ויותר. לצמח שתי מערכות שורשים: שורשי עומק- שאמורים לקיים את הצמח במשך כל ימות השנה. ושורשי שטח- המסוגלים לקלוט כמות גדולה של מים בעונת הגשמים והשיטפונות, ומסיבה זו נחשב- צמח עוצר חולות. ברוב ימות השנה ענפי הרותם חסרי עלים. בחורף מופיעים בקצות הענפים עלים קטנים ומעטים. הענפים - מתכסים לקראת האביב בשפע של פרחים פרפרניים קטנים, לבנים וריחניים, המסודרים באשכולות על הענפים. האבקה נעשית ע"י חרקים בעיקר דבורים, והזרעים נפוצים ע"י בע"ח. הפרי תרמיל חד-זרעי קצר, ביצי, עם חוד. אינו נפתח כשהוא מבשיל. הזרע צהוב, קליפתו קשה ביותר. נאכל בעיקר על-ידי ארנבות. אינו מעוכל ומופרש בגללים.

אגדת חז"ל - שני אנשים הלכו במדבר והדליקו מדורה מענפי הרותם. לאחר שנה חזרו לאותו מקום, דרכו על גחלי הרותם, ונכוו רגליהם.

שיזף מצוי

משפחה - אשחריים

צבע פריחה – צהוב- ירוק

הפרי - כדוריים צהבהבים

בית גידול - שכיח בכל הארץ,
למעט הרים מעל 500 מ'.

צורת חיים – בנגב- ירוק עד,
ובצפון הארץ – נשיר חורף.

עונת פריחה - רוב חודשי השנה

עץ קוצני סבוך ממוצא טרופי-סודני.

עץ רחב נוף בעל ענפים זיגזגיים קוצניים היורדים עד סמוך לקרקע. גובהו 4-8 מ'. העלים - שלמים דמויי ביצה גודלם 3-1.5 ס"מ. צבעם ירוק כהה והם חלקים ומבריקים. עלי הלואי- התגלגלו לקוצים. קוץ אחד ישר, קוץ שני כפוף כאנקול. לתפרחות- צורת סוכך והן נמצאות לאורך הענפים הצעירים המשתלשלים כלפי מטה. הפרחים קטנים- כ- 5 מ"מ, ערוכים באשכולות. דו-מיניים, ירוקים-צהבהבים, אינם בולטים לעין למרחוק, אך מפרישים הרבה צוף ומבוקרים בידי חרקים רבים, במיוחד דבורי-דבש. הפרי הבשל- צהבהב ובתוכו זרע אחד גדול, הציפה עסיסית -קמחית מתוקה וטעימה למאכל. נחשב מזון עניים. השיזף התרבותי- נושא פירות מוארכים יותר, מבריקים, וטעמם משובח. גידולו מועט בארץ.

הידעת ?

השיזף הגדול והמרשים ביותר בארץ גדל בעין-חצבה. האגדה מספרת שהוא כבן אלף שנים. בראשית ההתיישבות היהודית בעמקים "הסדריה" הייתה אויב עיקש, שהחקלאים נאבקו בו.

רגע של עברית – שם העץ נגזר משם הפרי של השיזף במשנה: שיזפין.
בפי העם מקובלים שמות ערביים: סדריה ודום.

צבי ארץ ישראלי

מחלקה: יונקים

משפחה: פריים

תת מין: צבי ארץ ישראלי

תפוצה בארץ – מצוי למדי בצפון הארץ. מתמעט.

מופע – פעיל בשעות הקרירות של היום

מקום חיות – שטחים פתוחים והרריים

תנועה – ריצה מהירה ודילוג

מזון – צמחים ממינים שונים.

הצבי אצילי במראהו, גופו עדין בצבע חום-אפור, בצידו ישנו פס אופקי אפור-שחור. על האף כתם שחור, הבטן לבנה והזנב הקצר שחור. הזכר גדול מהנקבה, קרניו ארוכות יותר וצווארו עבה יותר. קרני הנקבות קצרות, דקות ולא סימטריות, ולעתים הן חסרות לגמרי. משקלו של הצבי נע בין 16 ל-30 ק"ג. צבאים רצים מהר ומסוגלים לדלג מעל גדרות ומחסומים. הם יכולים להגיע עד ל 80 קמ"ש.

הם צמחונים מובהקים. קל לאתרם בשעות הבוקר המוקדמות או בשעות בין הערביים. בשעות החמות הצבי נח בצל עץ ובלילה הוא רובץ בשטח פתוח, בתוך גומה שחפר ברגליו. חוש הריח של הצבאים מפותח ביותר והם בעלי חיים חברתיים. הם חיים בעדרים - של זכרים צעירים ובעדרים של נקבות עם עופרים צעירים עד גיל חצי שנה. זכרים בוגרים תוחמים טריטוריות שגודלן עד חצי קמ"ר, בשטחים העשירים במזון, מסמנים אותן בערמות גללים ובשתן (תחנות ריח) ובמחוות גוף, ומגרשים כל זכר בן חצי שנה ומעלה.

הידעת ?

במרבית אזורי תפוצתם ניצודים הצבאים ללא רחמים והם עומדים בסכנת הכחדה מתמדת. בארץ הם מזיקים לחקלאות ולכן הם ניצודים ואוכלוסיותיהם מדוללות באופן מבוקר. תוחלת החיים של הצבאים בשבי עד 13 שנה. בטבע נדיר למצוא פרטים שמגיעים לגיל שמונה שנים. הצבי הוא אחד מסמליה של ארץ ישראל הנקראת בתנ"ך גם ארץ הצבי.

צב יבשה מצוי

מחלקה: זוחלים

סדרה: צבים

משפחה: צבים יבשתיים

תפוצה בארץ – בצפון הארץ ומרכזה

מופע – פעיל באביב, בקיץ ובסתיו
בעיקר בשעות היום

מקום חיות – הרים, שטחים פתוחים, שדות בור

תנועה – הליכה איטית

מזון – בעיקר מזון מהצומח כמו עלים ופירות, לעיתים יאכל פגרי חרקים.

אורך גופו – עד 25 ס"מ.

בעל שריון גרמי קשיח מכל עבריו, פרט לשישה פתחים, המיועדים לראש, להפרשות ולרגליים. מבנה הצב: מאופיין בשריון קמור ועבה, צבעו חום או צהבהב. לרוב מגני הגב שחורים ובשוליהם ובמרכזם מצוי תמיד כתם שחור. ראשו מכוסה מגני קרן, רגליו עבות ומגושמות. כאשר הוא מכנס את גופו לתוך השריון, מגינות ומסתירות רגליו הקדמיות את ראשו וכך הוא מתגונן מפני טורפיו. אויביו: עורבים, עורבנים, קיפודים וחתולים. הזכר – קטן, כהה, בעל זנב ארוך, ובשריון הגחון הקעור. הנקבה – גדולה, בהירה, בעלת זנב קצר, ושריון הגחון של הנקבה קמור. בחורף פעילותו מצומצמת, והוא מצוי בתרדמה חלקית. הוא מתחפר באדמה וישן שנת חורף הנמשכת כמה חודשים.

הידעת ?

ניתן להעריך את גיל הצבים, על פי הטבעות המופיעות במגיני השריון שלו.
יש בעולם גם צבי-יבשה ענקיים (כ- 250 ק"ג), החיים כ- 150 שנה (שיא עולמי).

חידה – עדנה קרמר: "בית מטייל בגן, וזולל עלי תלתן, ופתאום מסתיר בפנים, גם רגלים, גם פנים... בוא נדפוק לו על הגב – מי בתוך הבית ? הצב"

דרור הבית

מחלקה: עופות

סדרה: ציפורי שיר

משפחה: דרוריים

תפוצה בארץ – בכל רחבי הארץ

מופע – יציב

מקום חיות – בקן בתחומי הישובים, נופים חקלאיים ושדות בור

תנועה – תעופה

מזון – אוכל כל : שאריות מזון, זרעים, פירות, חרקים, עלים.

אורך גוף – 15.5 ס"מ

הציפור השכיחה והנפוצה ביותר בתחומי הישוב. המשקל – 27 ג', המקור חרוטי וקצר חום-צהבהב, חלקי הגוף העליונים – חומים ומפוספסים עם כתמי שחור (זכר), חומים ואפורים עם כתמי חום (נקבה). הקן – נבנה בעליית גג, מרזבים, בתוך תריסים, לעתים על עצים. עשוי – מקש, עשבים, נוצות וניירות, וללא צורה מוגדרת.

חלוקת תפקידים – הזכר: בונה את הקן, הנקבה: דוגרת כמעט לבדה 15 יום. שניהם מאכילים את הגוזלים כשבועיים בקן, ועוד שבועיים בחוץ. מוטלות 5-6 ביצים, הביצה – לבנבנה ומנוקדת באפור, הגוזלים בוקעים סומים ועירומים.

הציפור חברותית, ביום - עם אור ראשון, ובלילה – על סף חשכה דרורים רבים מצייצים יחדיו. הלהקות גדולות בתום עונת הקינון ובסתו.

הידעת ?

יציב פירושו – עופות שאינם נודדים כלל. במשך כל השנה הם שוהים בתחומי הארץ.

דבורת הדבש

מחלקה: חרקים

סדרה: דבוראים

משפחה: דבוריים

תפוצה בארץ – בכל הארץ

מופע – חיות ופועלות בקן משך כל השנה.

מקום חיות – בגזעי עצים, מתחת לגגות בתים ובכוורת דבורים, תיבה מעץ שבנה הדבוראי.

תנועה – תעופה

מזון – דבש ואבקת פרחים

דבורת הדבש בויתה והיא בעלת חשיבות גדולה, **כמאביק וכיצרן דבש**.

בגוף הדבורים יש שלושה חלקים: ראש, חזה ובטן. בראש זוג מחושים, עיניים ופה עם שתי לסתות, למציצה ולנשיכה. אל החזה מחוברים 2 זוגות כנפיים 30 זוגות רגליים. בבטן הפועלת בלוטות דוג, ובקצה הבטן מצוי עוקץ משונן, על הרגליים יש שערות הנקראות מברשת, המשמשות לאיסוף אבקת הפרחים, אותו נושאת הדבורה אל הכוורת בכיס מיוחד- טנא, הנמצא ברגלים האחוריות.

זהו יצור המתקיים בחברתיות מלאה בכוורת המונה עשרות אלפי עד מאות אלפי פרטים. בכל מושבה יש לרוב מלכה אחת בעלת גוף גדול יחסית, היא מטילה ביצים ומעמידה צאצאים. מרבית הפרטים הן נקבות "פועלות" המבצעות את כל עבודות איסוף המזון, טיפול בוולדות, שמירה ותחזוקה בכוורת. הזכרים מופקדים על הפריית המלכה בלבד [מעוף הכלולות]. דבורה מתפתחת בארבעה שלבים - גלגול מלא: ביצה --- לרווה[פגית] --- גולם --- דבורה בוגרת.

הידעת ?

אורך חי הדבורה: המלכה-5 שנים, הפועלת- 33 יום בקיץ, 8 חודשים -בחורף, והזכרים כחודשיים. התקשורת בקן נעשית על ידי ריקוד מיוחד. דבורה המוצאת מקור מזון, מגיעה לקן, ורוקדת על חלה ריקוד בצורת הסיפורה 8, המודיע לדבורים אחרות על מיקומו וכמותו של המזון. הפועלות בונות כוורת מדונג דבורים, הבנויה מאלפי תאים בצורת משושה, המכונה גם "חלת דבש".

נמלת קציר שחורה

מחלקה: חרקים

סדרה: דבוראים

משפחה: נמליים

תפוצה בארץ – בכל הארץ, בעיקר באזורים חמים.

מופע – כל השנה

מקום חיות – בכל מקום בו יש צמחים חד שנתיים [זרעים]

תנועה – פועלות: הליכה, זכרים ונקבות : תעופה בזמן מעוף הכלולות.

מזון – זרעי דגניים, קטניות, חלמיתיים ועוד.

אורך גוף – הפועלות 10-11 מ"מ, החיילות 10-11 מ"מ.

נמלה שחורה ומבריקה הנפוצה באזורים רבים בארץ. גוף הנמלה מחולק לשלושה חלקים: ראש, חזה ובטן. הן חברותיות. המלכות גדולות, הזכרים שעירים מאוד, קטנים מן המלכות, ראשם ובטנם קטנים. הזכרים קטנים מן הנקבות, כנפים – יש לזכרים ולנקבות רק בזמן מעוף הכלולות. תפקיד המלכה – הטלת ביצים ופיקוח על הנעשה בקן. הפועלות – הולכות בשיירות ארוכות ומביאות זרעים אל הקן שבקרע. מאכילות את הזחלים, מטפלות בביצים, במלכה ודואגות לצורכי הקן. פעילות במשך כל השנה. בחורף בעיקר בשעות הצהריים ובקיץ בעיקר בלילה. קן נמלת הקציר – ניתן לזהותו על פי ערימות המוץ הנערמות סביב פתח הקן. הערימה נראית כמעגל שמרכזו ריק, והמרכיב העיקרי הבולט בפסולת הוא גלומות ומוצים של דגניים שונים. הזרעים הגדולים של חיטה, שעורה ושיבולת-שועל מהווים גורם משיכה רב ערך לנמלים. הן אוספות את יחידות ההפצה של הדגניים אל תוך הקן. שבנוי מחדרים וממחילות המחוברות בניהם. הקן עשוי להגיע עד לעומק 3 מ' ויותר.

הידעת ?

הנמלים מסוגלות לסחוב משקל הגבוה פי 10 - 50 ממשקל גופן. "מעוף הכלולות": חל בסתיו, אחרי רדת הגשמים הראשונים, המלכה יוצאת למעוף בכדי להזדווג עם זכרים. והנמלים הזכרים מתים זמן קצר לאחר מכן.

פינת הלשון העברית – כל ילד מכיר את הפתגם שנלמד מהנמלים – "לך אל הנמלה עצל, ראה דרכיה וחסם. אשר אין לה קצין, שטר ומשל, תכין בקיץ לחמה, אגרה בקציר מאכלה." (משלי ו')

דובון הקורים

מחלקה: חרקים

סדרה: פרפראים

משפחה: דבוניים

תפוצה בארץ – בכל הארץ

מופע – חורף

מקום חיות – שדות עם צמחייה חד שנתית נמוכה

תנועה – זחל: זחילה, פרפר: נקבה- מתרוצצת על הקרקע, זכר-מעופף

אורך גוף – הזחל הבוגר והפרפר: 35 מ"מ

מזון – מניצני חד-שנתיים, בעיקר ממשפחות המצליבים, פרפרניים, מורכבים ועוד

פרפר לילה מהנפוצים ביותר בארץ. ראשוני הזחלים מופיעים כבר בדצמבר, אוהל הקורים משמש להם מחסה מקור, ממשקעים ומטורפים. ביום הם מתפזרים בקרבת הקן ובערב מתכנסים שוב מתחת למטווה. כאשר הם מכלים את הצמחייה מתחת לאוהל, הם עוברים לשטח סמוך, יוצרים מטווה הגנה חדש וממשיכים לאכול. לאחר שהזחלים מתבגרים מעט, הם עוזבים את המטווה ומתפזרים בשטח. שם הם ממשיכים לאכול ולגדול, עד לשלב ההתגלמות. אז הם מתחפרים בקרקע ומתגלמים שם. שלב הגולם נמשך מחודשים עד שנה - בהתאם לתנאי הסביבה. לפרפרים הבוגרים גוונים חומים. לזכרים כנפיים וכושר תעופה, והם מתעופפים בשטח ומאתרים את הנקבות, ומחוישים מנוצים רחבים, על עורפם כעין אדרת שיער פלומתית. כנפי הנקבות מנוונות, ולכן הן אינן יכולות לעוף.

מין דומה- תהלוך האורן- סכנת צריבה, פרפר לילה אפרפר, הזחל שעיר כולו. הזחלים בונים את הקן על עץ האורן ופוגעים בעלי עצי המחט, שערות הזחלים פוגעות בעור האדם, וצורבות מאוד. מכונה גם בשם טואי התהלוכה כי הזחלים יוצאים מהקן בלילה ומתקדמים זה אחר זה בטור עורפי, בתהלוכה.

הידעת? השערות של הזחלים עלולות לגרום לדלקת או לגרד בעור, ולכן כדאי להימנע מלגעת בהם!

לבנין משייש

מחלקה: חרקים

סדרה: פרפראים

משפחה: לבניניים

תפוצה בארץ – בכל הארץ

מופע – אביב-קיץ

מקום חיות – על שיח הצלף

תנועה – תעופה

מזון – בוגרים: צוף, זחלים: עלים של צלף

אורך מוטת כנפיים – 50 ס"מ

זהו פרפר יום, צבעו של פרפר לבנין משייש הוא לבן. כתמי הצבע אצל הזכר חומים, ואצל הנקבה שחורים, והללו משמשים כמסגרת לכנפיים הקדמיות והאחוריות. הנקבה מטילה עשרות ביצים זעירות בצבע-לבן-קרם, על הצד התחתון של עלה הצלף, לקראת הבקיעה צבען שחור.

הזחל – ירוק עם פס שחור לאורך גופו, אורכו כ- 35 מ"מ. הזחלים חיים יחד, אוכלים את עלי הצלף, ולפעמים מחסלים את כולם. הוא מתרבה במהרה ומשתלט על מיני הצלפים השונים ומתחרה עם לבנין הצלף על בית הגידול. לזחל צבעי הסוואה. הזחל מפריש מפיו נוזל רעיל לדרחית אויביים.

הגולם – בצבע לבן-קרם עם נקודות שחורות וצהובות, בעל קודקוד מחודד. הוא צמוד לצלף בעזרת קורים. מן הגלמים מגיחים פרפרים המתקבצים יחד ללהקה ומתעופפים למרחקים.

הידעת ?

הלבנין המשייש מקים שלושה דורות של פרפרים בשנה. משפחת הלבניניים - במשפחה זו למעלה מ 1500 מינים. בישראל כ- 25 מינים. הכנפיים בד"כ לבנות, צהובות או כתומות ולעיתים הן מלוות בכתמים שחורים, חלקם צבעוניים. למינים רבים הפונדקאים העיקריים שייכים למשפחת המצלבים, לבוגרים שלשה זוגות רגליים מפותחות. המינים הנפוצים ביותר הם: לבנין הכרוב ולבנין הצנון.

פינת הלשון העברית – צבעי הלבנין המשייש מזכירים – שיש, ומכאן שמו.

אדמון מצויר

מחלקה: חרקים

סדרה: פשפשיאים

משפחה: אדמוניים

תפוצה בארץ – במרכז הארץ ובצפונה

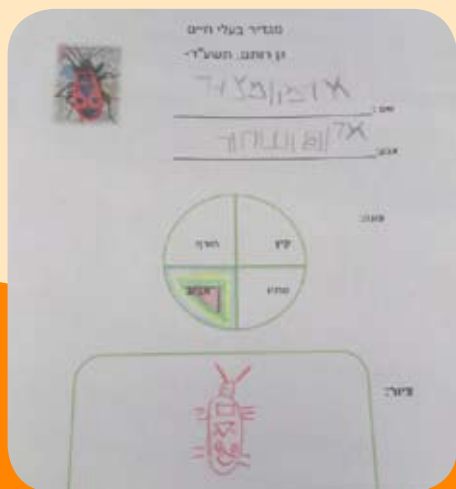
מופע – אביב

מקום חיות – על פני הקרקע, לרוב בקרבת חלמית.

תנועה – הליכה

מזון – זרעים יבשים של חלמית וצמחים ממשפחת החלמתיים.

פשפש אדום עם כתמים סמטריים שחורים. במרכז כל כנף כתם עגול שחור גדול, בדמות "עין". ובקדמתו פסיק שחור. בין שני בסיסי הכנפיים יש משולש גדול שחור. הפשפשים מתגודדים בקבוצות מפרטים אחדים ועד עשרות, בני גילאים שונים. ההפריה נערכת כאשר בני הזוג מחוברים בקצה בטנם זה לזה, ופניהם לכיוונים מנוגדים. את הביצים טומנת הנקבה באדמה.

חיפושית מאת פניה ברגשטין :

"חיפושית לי קטנטנה,
הוי כמה היא מסכנה!
היא כל כך רוצה לברוח -
אבל אין לה, אין לה כוח."

פינת הלשון העברית – אדמון מצויר על שום ציור הפרצוף השחור על הרקע האדום, אלו הם גם צבעי הרתעה. שמו העממי: פשפש האש.

רכנף העירית

מחלקה: חרקים

סדרה: פשפשיאים

משפחה: רכנפיים

תפוצה בארץ – ברוב האזורים היים-תיכוניים

מופע – אביב

מקום חיות – על צמח העירית

תנועה – זחילה

מזון – עירית גדולה וחצב

זהו פשפש קטן (8-6 מ"מ), ניתן למצוא אותו בצמידות גדולה לעירית הגדולה המשמשת לו פונדקאי עיקרי עבור מזון ואתר הטלה. נימפות צעירות מופיעות כבר בראשית החורף, ובוגרים אפשר למצוא עד סוף פברואר כאשר עלי העירית מתייבשים. בקיץ בו אין העירית מקיימת עלים, עובר הפשפש בצורת ביצה המוטלת בצוואר השורש של הצמח, הנשאר טמון באדמה.

רכנף העירית ניזון בדרגות הנימפה והבוגר מרוב חלקי הצמח, הוא תוחב את חדקו לתוך תאי העלה נטולי המחטים ומצץ את לשדם. העלה הפגוע נראה שלם, ורק כתמים בהירים מצביעים על מקומות שהרקמה הפנימית נפגעה. בשיא העונה אפשר למצוא עשרות פשפשים על העלים, עמודי התפרחת והפרחים. הנזק מתבטא בפגיעה בעלווה, ופגיעה בהתפתחות עמודי התפרחת וחניטת הפרי. נמצא שבעונה אחת עשוי הפשפש להשמיד אחוז משמעותי מיבול הפרי השנתי.

הידעת ?

משפחת הרכנפיים Miridae זו הגדולה במשפחות הפשפשיים, הכוללת למעלה מ 800 סוגים ואלפי מינים. בישראל מוכרים למעלה מ 130 מינים. רובם צמחונים, הניזונים ממוהל צמחים ובתנאי גידול נוחים עשויים לגרום לרקמות הצמח נזקים משמעותיים. חלקם הקטן טורף וניזון מחרקים זעירים.

פינת הלשון העברית - השם **רכנף** - ניתן להם בזכות כנפיי החפייה הרכות. **עירית** - על שם צמח הפונדקאי שלו.

מושית השבע

מחלקה: חרקים

סדרה: חפושיות

משפחה: מושיתיים

תפוצה בארץ – בכל הארץ

מופע – אביב

מקום חיות – על צמחים עם כנימות עלים

תנועה – תעופה כבדה, הליכה

מזון – הבוגרים והזחלים טורפים כנימות עלה.

אורך הגוף – 5-8 מ"מ [קטנה מציפורן הזרת]

חיפושית המזכירה חצי כדור אדום עם 7 נקודות שחורות, חזה וראש שחורים. הרגלים קטנות, הן מקופלות מתחת לגוף בזמן מנוחה ובזמן תעופה. פעילה ביום, עם גבור החום היא עוברת אל אזורים קרים בארץ- לחרמון והר גריזים, הן מתגודדות שם ברבבות, בצל שיחים ומתחת לאבנים. מטילה באביב 60 ביצים זעירות, מתחת לעלה. הזחלים אוכלים כנימות עלה, לאחר 3 שבועות הם מתגלמים, וכעבור שבוע, מגיחה חיפושית.

אפרים סיבון - פרת משה רבון

פרת משה רבון בקול התאווה, שיש לה שם מאוד ארוך והיא הרי קטנה.

אכן היא מבקשת, אם זה לא קשה, פשוט מאוד לקרוא לה פרת משה.

פרת משה רבון הצטערה נראה, השם נראה לא מתאים, חלשים שהיא פרה.

אכן היא מבקשת, אם זה לא קשה, פשוט מאוד לקרוא לה החברה משה.

פרת משה רבון חשבה שזה טיפשי, משה זה שם של בחורים, ולא של חיפושית.

אכן היא מבקשת, זכשיו מכל אחד, פשוט לקרוא לה: "באוי", והיא תבוא חוז.

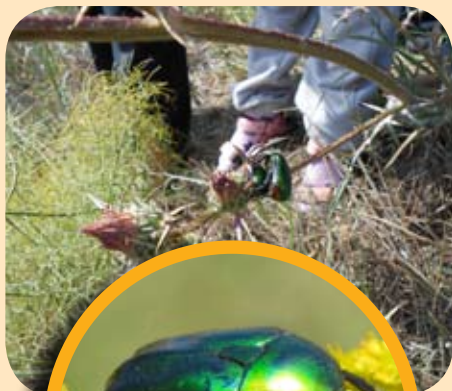
הידעת ?

נחשבת לחרק מועיל, משום שהיא משמידה מזיקים. צבעי האדום והשחור שלה הם צבעי אזהרה, המזהירים מפני הרעל המצוי בגופה.

פינת הלשון העברית – נקראת מושית השבע : משום שיש על גופה שבע נקודות שחורות.
נקראת גם : פרת משה

נחושתיית הקוצים

מחלקה: חרקים

סדרה: חיפושיות

משפחה: זבליתיים

תפוצה בארץ – בכל הארץ

מופע – אביב בשעות היום

מקום חיות – על תפרחות של קוצים.

תנועה – תעופה

מזון – אבקה וצוף

אורך גוף – 18-23 מ"מ

צבעה ירוק מתכתי עם ברק זהבי נחושתי חזק, בייחוד על צדו העליון של החזה הקדמי, וסגול נוצץ בצידו התחתון. בחלק מהפרטים צבע החזה אדום (נפוץ יותר בצפון הארץ). בזמן התעופה רק כנפי התעופה פרושות וכנפי החפייה מונחות על הגב. בשולי כנפי החפייה יש מפרץ המאפשר החזקת כנפי התעופה פרושות, למרות שכנפי החפייה סגורות. מחזור חייהם בעלי גלגול מלא.

הביצים מוטלות בחללים מרקיבים של עצים או ברקב עלים וחומרים אורגניים באדמה. הדרן (זחל) מתגלם בחדר התגלמות והבוגר מגיח מהגולם לקראת החורף אך נשאר בחדר ההתגלמות עד האביב. לעתים הבוגרים יוצאים לאוויר העולם כבר בסוף הקיץ ואז הם ניזונים גם בפירות רכים בהיעדר פרחים מתאימים, לאבקה וצוף. המין מקים בארץ דור אחד בשנה כאשר שיא הפעילות בחודשים אפריל-מאי. בארץ מספר מופעים של החיפושית בהם צבע החזה משתנה.

רברגל שחור

מחלקה: חרקים

על סדרה: רברגלאים

משפחה: רברגליים

תפוצה בארץ – בכל אזורי ההרים והגבעות, בספר המדבר ובבקעת הירדן.

מופע – אביב-קיץ

מקום חיות – בהרים, בין סלעים ואבנים.

תנועה – הולך לאיטו בעזרת הרגליים הקטנות.

אורך גופו – עד 180 מ"מ

מזון – עשב, רקבובית ופירות.

בעל גוף פרוק ומוארך גלילי ארוך שחור או שחום, רוב הפרקים נושאים זוג גפיים, בראש מצוי זוג מחושים וגפי-הפה הממוקמות מתחת לראש, המאפשרות חיתוך ולעיסה. בכל פרק מפרקי הגוף יש שני זוגות רגליים קצרות, למעט בשלושת הפרקים הראשונים-בהם רק זוג רגליים אחד בכל פרק. בעל כסות גוף נוקשה המכילה כמות גדולה של מלחי סידן. הוא מותיר נשל או שלד גוף פריך המלבין עם הזמן. בשעת סכנה מכנס את הגוף לתצורת סליל. זהו יצור חמקן המשתדל לא להיחשף לעין הציבור ולאור, ומשהתגלה מממהר להסתתר תחת מחסה קרוב. פעיל בעיקר בלילה, באביב גם ביום. ניתן למצוא תחת אבנים או בפעילות על פני השטח. הנקבה מטילה עשרות ביצים זעירות במחילה או בסדק בקרקע, היא עוטפת אותן להגנה בבוץ ובגללים שלה. ככול שהזחל גדל, מתרבים לו מספר זוגות הרגליים.

הידעת ?

הרברגל מצוייד באמצעי הגנה יעיל בדמות בלוטות המפרישות נוזל דוחה או רעיל. הפרשת הנוזל מתרחשת כנגד תוקפנות של טורפים או כאשר מטרידים אותם. ההפרשות עשויות לגרום במגע לגירוי מקומי בעור האדם וריחן דוחה.

פינת הלשון העברית – שמו ניתן לו על שום הרגליים הרבות שלו.

חלזון השדה

- מחלקה - חלזונות
- סדרה - שבלולי יבשה
- סוג - חלזון השדה
- מופע - חורף-אביב
- מקום חיות - אדמה
- תנועה - הליכה איטית
- מזון- עלים, ומבעלי חיים מיקרוסקופיים

החילזון הוא שם דבר לאיטיות. מבנה גופו- קונכיה וגוף המכונה רגל. תפקיד הקונכיה להגן על החילזון מפני יובש ומפני טורפים קטנים. הראש מצויד בלסתות חזקות וחסרות שיניים, לשון מחוספסת מכוסה במאות שיני גריסה וטחינה, זוג מחושים זוג עיניים הנישאות גם הן על גבי מחושים. חלקו הקדמי של הגוף מכיל את הקרביים ומפותל בתוך הקונכיה. תנועה- לשבלול יש שתי בלוטות ריר המפרישות חומר שמחליק את משטח התנועה וגם מסייע בהדבקת הרגל למשטח. אורח חיים- הוא פעיל בעיקר בלילה ובסביבות לחות. מיד לאחר היורה יוצאים השבלולים אל פני הקרקע מחפשים בן זוג ונועצים בו "חיצי אהבה" ומטילים 500-200 ביצים לבנות כדוריות. לשבלול שני אמצעי הגנה מפני טורפים: הקונכיה וריר קצפי המכיל חומרים הדוחים טורפים, אותו הוא מפריש בעת סכנה. השבלול חי עד 10 שנים.

מין דומה – דרחול השיח: נפוץ בישראל. הם בולטים מאוד בקיץ כשהם מתקבצים על גבעולים ועמודים. הצעירים בוקעים בתחילת החורף, בקיץ הם מטפסים במעלה הגבעולים הנובלים ונכנסים לתרדמה בין 3-4 חודשים, ועם בוא גשמי החורף הראשונים הם מתעוררים. לקראת ההטלה הם יורדים מן הצמחייה ומתחפרים בחול.

הידעת ?

התרדמה בשבלולים נקראת: קיוט - זהו מצב תרדמה המאפשר לשבלול להתמודד עם החום והיובש השוררים בקיץ. הוא מפריש חומר רירי דביק המתקשה וסוגר את פתח הקונכיה ומדביק אותו למשטח. עם רדת הגשם נמס הריר המוקשה והחלזון משתחרר מהאחיזה.

עקרב שחור (שחרן) יהודה

מחלקה: חרקים

סדרה: עקרבאים

משפחה: עקרביים

תפוצה בארץ – מהצפון עד בית גוברין

מופע – אביב-קיץ

מקום חיות – מתחת לאבנים, ובמשכנות האדם

תנועה – הליכה

מזון – חרקים כגון עכבישים, נדלים ועוד

אורך גוף – עד 80 ס"מ

זהו עקרב ארסי אך אינו מסוכן. גופו פחוס, דבר המאפשר לו להידחק בנקל לכל פינה, והוא מצויד בעוקץ, המשמש מכשיר יעיל מאוד לשיתוק טרף ולהתגוננות. לעקרב שתי אצבעות [צבת] בכל יד בצבע חום. האצבעות מהוות יחד מלקטת[מלקחיים קטנים] יעילה ביותר לתפיסת חרקים. עובי בלוטת הארס- כעובי פרקי ה"זנב"- חלקה האחורי של הבטן. העקרב מתגונן ויוצא לחפש טרף "ע" הנפת ה"זנב" ושליחת הידיים קדימה ולצדדים. הזכר מחזר אחר הנקבה והם רוקדים את "ריקוד העקרבים". לאחר ההשרצה (יוני-אוגוסט) הנקבה חופרת מחילה קצרה ומשריצה בה 20-30 ולדות לבנים. הוולדות מטפסים אל גב האם, לאחר שבועיים הם יורדים אל הקרקע. העקרבים הקטנים דומים במראה להוריהם. העקרבים הולכים סחור סחור, ולעיתים קרובות הם חוזרים על עקבותיהם. אויבי העקרב - חדפים, כוסות, נחשים, פשפשים, עכבישים ואפילו עקרבים אחרים. העקרבים הם בעלי-חיים ליליים, ומחזירים אור אולטרה סגול[גווני ירוק וצהוב].

נעקצת – יש לקרר את מקום העקיצה במים, שקית קירור או קרח (ללא מגע ישיר עם העור), להרגיע את הנפגע, לאפשר לו מנוחה, אם מתגלה סימן כלשהו לרגישות של הנפגע, יש לפנות במהירות לביה"ח, ולהביא את העקרב חי ומת!

מין דומה- עקרב צהוב מצוי- הנפוץ והמסוכן בעקרבי ישראל הוא: גדול יותר עד 95 ס"מ, מהיר תנועה ועקיצה. פעיל באביב ובקיץ, סימן מאפיין הוא היותו צהוב והפרק החמישי ב"זנב"- כהה מיתר הפרקים. כשהעקרב הצהוב מאוים, הוא בורח אל מתחת לאבן או עוקץ. עקיצתו קשה ומסוכנת.

ביבליוגרפיה

1. מדריך פרחי הבר בישראל, אבי שמידע, דוד דרום, 1986, כתר.
2. מגדיר פרחי הבר בישראל לילדים ולנוער, יונה זילברמן, 2003, מודן.
3. מדריך העצים והשיחים בישראל, אבי שמידע, דוד דרום, 1992, כתר.
4. מדריך לציפורים בישראל, עזי פז, יוסי אשכול, 1992, כתר.
5. מדריך החרקים בישראל לילדים ונוער, פנחס אמת, יונה זילברמן, 2006, מודן.
6. בית מטייל בגן, עדנה קרמר, 1998, ספרית פועלים.
7. אני בחגים ובעונות, מיריק שניר, יונה טפר, 1999, הקיבוץ המאוחד.
8. אתר תצפית לעולם הטבע, ליאור כסלו.
9. אתר צמח השדה.
10. אתר הספרייה הווירטואלית של מטח.
11. אתר מן השדה, עוז בן יהודה.
12. אתר עולם קטן בגדול, עמיר וינשטיין.
13. אתר ויקיפדיה.